

ULF BRUNNBAUER, GLOBALIZING SOUTHEASTERN EUROPE:
EMIGRANTS, AMERICA, AND THE STATE SINCE THE LATE
NINETEENTH CENTURY, LEXINGTON BOOKS, LANHAM, MD. 357
STR.

Danas se kao jedan od najvećih dugoročnih problema cijele jugoistočne Europe nameće demografski problem, koji je uvelike određen iseljeničkim pitanjem. Radi se o problemu kojeg se mora promatrati u dugom vremenskom razdoblju jer prijašnja iseljenička iskustva uvelike definiraju ona nova - što znači da su povijesna istraživanja te teme poželjna. Iako su se historiografije zemalja jugoistočne Europe bavile tom temom, one su joj rijetko pristupale komparatistički, izvan etno-nacionalne perspektive i kombinirajući sve razine problema, od mikro do marko, a upravo takav pristup ima Ulf Brunnbauer u *Globalizing Southeastern Europe: Emigrants, America, and the State since the Late Nineteenth Century*.

Ulf Brunnbauer nalazi se na čelu Instituta za istočnu i jugoistočnu Europu u Regensburgu i nositelj je kolegija *Povijest jugoistočne i istočne Europe* na Sveučilištu u Regensburgu. Temama migracija prvi se put, u znanstvenom smislu, susreo pri izradi doktorske disertacije, ali je značajniji iskorak učinio 2009. godine, kada je bio urednik zbornika *Transnational societies, transterritorial politics: migrations in the (Post-) Yugoslav region 19th - 21st century*.

„Uvod“ (str. 1–36) autor započinje analizom kompleksne teorijske pozadine obrađivane teme i problemima koji iz toga proizlaze. Određuju se okviri knjige – poseban naglasak u knjizi stavljen je na veze između migracija, izgradnje nacionalnih država (*state-building*) i nacionalizama. Glavni je fokus knjige na prekomorskim migracijama iz jugoistočne Europe (prije svega iz jugoslavenskih država) i utjecajima na društva i države iseljenja.

Drugo poglavlje, „Overseas Emigration from the Balkans until 1914“ (37–92), autor započinje pričom Petra Horvatha, jednog od milijuna Europljana koji su emigrirali sa Starog kontinenta. Autor ovdje, kao i na više mjesta u knjizi, upotrebljava živote neznanih ljudi kako bi objasnio širu sliku, prikazao „tipičnog“ iseljenika ili jednostavno dao uvod u priču. Horvathova priča (koja nije jedina u

poglavlju) uvod je u odgovaranje na neka osnovna pitanja. Prvi je utvrđivanje razmjera emigracije, tj. pokušaj utvrđivanja broja emigranata na temelju vrlo nepouzdanih podataka te motiva njihova odlaska, koji nisu isključivo ekonomski. U obzir se moraju uzeti razni faktori kao što su obiteljska struktura, dostupnost transportnih sredstava, nedostatak zemlje, visoki porezi, ovisnost gospodarstva o jednoj kulturi i drugi. Brunnbauer komparativnom metodom utvrđuje da su ti faktori imali vrlo različit utjecaja na zemlje jugoistočne Europe.

Treće poglavlje, „To Make a Living in America – and at Home“ (93–144), bavi se životom iseljenika u SAD-u te međusobnim vezama i utjecajima između njih i „starog kraja“. Autor ne pokušava čitatelju predstaviti nove podatke, već komparacijom postojećih dobiti nove uvide. „What follows also does not pretend to be very original. Much of what we know about immigrant life in the United States at the turn of the century was already known to contemporaries.“ Život iseljenika u SAD-u bio je samački, ispunjen teškim fizičkim radom i štednjom. Potreba samoorganiziranja bila je velika te se iseljenici organiziraju u okvirima religijskih organizacija, raznih iseljeničkih organizacija i sl. Potreba povezivanja vezana je i uz „stari kraj“, ali na drugačiji način. Pisma i slanje novca bili su čvrsta veza iseljenika i obitelji. Preko tih su veza oni neodlučni donosili odluku o odlasku preko oceana (ili ostanu kod kuće), dok su u isto vrijeme velike svote novaca preobražavale domaćinstva, a preko njih i makroekonomsku sliku zemalja. Prvi je svjetski rat prekinuo te veze, što su potvrdili zakoni iz 1920-ih. Od tada se nove veze stvaraju u novim zemljama.

U četvrtom poglavlju, „The Politics of Emigration“ (145–205), autor analizira političke reakcije zemalja zahvaćenim emigracijom. Jasno uočava i naglašava da je iseljenički val pogodio zemlje u trenutku stvaranja nacionalnih država, što je, do određene mjere, definiralo njihove reakcije. Komparativnom analizom autor uspoređuje različite odnose središnjih vlasti prema emigraciji i emigrantima. Osmansko carstvo je u potpunosti zabranilo iseljavanje iz zemlje, ali slaba državna uprava bila je neefikasna te nije bila u stanju provesti zakon. U nekoliko je navrata zabilježeno da su emigranti ne samo bez problema napustili Osmansko carstvo nego se u njega i vraćali bez ikakvih posljedica. Austro-Ugarska Monarhija bila je potpuno suprotni primjer – ondje je iseljavanje bilo gotovo u potpunosti dozvoljeno sve do 1913. godine, kada su na inzistiranje vojske uvedene ozbiljnije restrikcije. Vlade u Budimpešti i Zagrebu imale su donekle drugačiji pristup cijelom problemu, poput većeg nadzora iseljavanja (ali ne i ograničavanja), ali i oni su načelno usporedni s politikom na razini Monarhije. Crnogorski je slučaj obilježen ranom i velikom

emigracijom, ali u Srbiju. Prilikom oslobađanja južnih krajeva Srbije protjerano muslimansko stanovništvo ostavilo je obradive površine na koje je vlada u Beogradu naseljavala koloniste, najčešće Crnogorce. Nakon što su se politički odnosi između dvije zemlje pogoršali kolonizacija Crnogoraca više se nije dozvoljavala – tek tada dolazi do masovnijeg iseljavanja u SAD. Bugarska i Srbija bile su dvije zemlje s uvjerljivo najmanjim brojem iseljenika. Obje su zemlje *de facto* gotovo zabranile iseljavanje (ako ne direktno, onda izrazito skupim putovnicama). Regulacija iseljeničkog pitanja u pravnom smislu bila je drugačija od provedbe istih zakona. Ilegalno iseljavanje bilo je sveprisutno. Različiti agenti parobrodarskih društava nagovarali su potencijalne emigrante na odlazak. Krijumčarski pravac išao je preko Pruske/Njemačke, a kasnije preko Švicarske.

Peto se poglavlje, „Nationalism, the State and the Emigrants in the Interwar Period“ (207–256), bavi odnosom emigracije i njihovih matičnih država u međuratnom razdoblju. Baveći se prije svega Kraljevinom SHS odnosno Kraljevinom Jugoslavijom, Brunnbauer zaključuje da je ta država imala aktivnu iseljeničku politiku, misleći pritom na napore iseljeničke službe za što većim vezivanjem Kraljevine i njezinih iseljenika („deseta banovina“). U tu su svrhu stvarane (ili prilagođavane) državne institucije, poput Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja, Iseljeničkog komesarijata ili formalno – nevladine organizacije Saveza organizacije iseljenika i slično. Službenici iseljeničke službe bili su izaslani diljem svijeta, a sve više i u Europu, koja počinje biti glavno odredište iseljenika s jugoslavenskog prostora nakon *Johnson-Reed Acta* iz 1924. godine i dolaska svjetske ekonomske krize. Iseljenička politika imala je za jedan od svojih glavnih ciljeva povezivanje jugoslavenskih emigranta i nove jugoslavenske države – što je politika koju su na propast osudile prije svega političke napetosti u samoj Jugoslaviji.

Šesto poglavlje, „The Emerging Communist Emigration Regime“ (257–309) bavi se jugoslavenskom iseljeničkom politikom nakon 1945. godine. Zbog nedostatka istraživanja autor ne istražuje cijelo jugoslavensko iseljeničko iskustvo, već se zadržava na početnim desetljećima. Komunističke su vlasti u jugoistočnoj Europi po dolasku na vlast redovito nastojale ograničiti iseljavanje. U isto vrijeme nastojali su potaknuti iseljenike (putem npr. besplatnih karata) na njihov povratak u matičnu zemlju. Rezultat takvih napora u Jugoslaviji bio je relativno velik broj povratnika, koji su se, ironično, u velikoj mjeri vraćali u prekooceanske zemlje nakon što bi se uvjerali u loše prilike u Jugoslaviji. Nova se država morala suočiti s novim izazovima u emigraciji – iako su sve države jugoistočne Europe imale problema s političkom emigracijom, nova je jugoslavenska država imala posebno izražen taj problem. Veliki

dio poraženih snaga nakon 1945. godine nastavio je svoj politički rad u emigraciji, dok je velik dio prijateljski raspoloženih emigranata vraćen u zemlju dobrovoljnim putem, što je već spomenuto. Velike promjene zahvatile su Jugoslaviju 1960-ih, kada dolazi do liberalizacije i naglog porasta broja emigranata.

Komparativna analiza, različiti aspekti iseljeničkog pitanja te uzimanje u obzir različitih faktora u dugom vremenskom razdoblju najveće su prednosti i doprinosi ove knjige. Iako autor ne pokriva cijelo razdoblje 20. stoljeća niti cijelo područje jugoistočne Europe, njegova je knjiga ipak prvi ozbiljan pokušaj sustavnog pregleda migracija na ovom prostoru. Tekst je pisan na razumljiv i lako prohodan način te može poslužiti stručnjacima za upoznavanje konteksta, ali i manje upućenim čitateljima, kao svojevrsni uvod u pitanje migracija. Priče „neznanih“ iseljenika daju knjizi određenu dozu živopisnosti, ali autor uvijek zadržava distancu – kloni se patetike, pogotovo one nacionalne, toliko uobičajene za prostore o kojima piše.